

ADATOK XVII. SZÁZADI SZELLEMI MOZGALMAINK TÖRTÉNETÉHEZ

BURA LÁSZLÓ

*Herepei János Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*¹ című munkája II—III. kötetében szellemi életünk több neves személyiségét említi, akinek szatmári vonatkozása, kapcsolata is van. Minthogy Herepei János nem ismerte azt a kódexet,² amely a szatmári református kollégium anyakönyveit, a kollégium fegyelemi tanácsának jegyzőkönyveit stb. tartalmazza, a kódexből nyert adatokkal kiegészítem az Adattárban Porcsalmi Andrásra, Técsi Joó Istvánra, Körmenyi Péterre, Vásárhelyi Istvánra, Szathmári Andrásra és Veszprémi Istvánra vonatkozó adatokat.

1. **Porcsalmi András** Apáczai Csere János tanítója, később Kolozsváron tanártársa volt. Róla Herepei azt közli, hogy Szatmáron filozófiai és filológiai évfolyamot végzett, s a kollégiumot 1637. július 7-én hagyta el.³

A szatmári református kollégium anyakönyvében 1633-ban írta alá az aláírási jegyzőkönyvet. Tanára Lázár Miklós (Nicolaus Lázár) volt. A jegyzőkönyvet aláíró 78 tanuló közül Andreas Porcsalmi sorban az 56. Az aláírási jegyzőkönyv csak az évet említi, nem közli a hónapot, napot.

Porcsalmi jelzett időpontbeli távozásáig még két aláírási jegyzőkönyvet készítettek, neve azonban ezekben nem szerepel.⁴ Minthogy ő maga jegyezte fel a kollégiumból való távozásának időpontját, joggal feltételezhetjük, hogy őt is a kérdéses időpontban itt tanító tanárok, tehát Wáári Miklós és Vásárhelyi István tanították.

Porcsalmi Andrást Apáczai úgy említi kolozsvári beszéde bevezetőjében, mint az enciklopédikus ismeretekre, a tapasztalati tudományok tanulmányozására ösztönző tanárt. Iskolatörténeti nyomozásainak során talán feltételezhetnők, hogy ezek Porcsalmi életében messze visszanyúlnak, talán a négy Szatmáron eltöltött tanulmányi évébe is.

2. **Técsi Joó István**, aki Sárospatakról 1644-ben jutott el Leyda akadémijára, Sárospatakot megelőzve szintén Szatmáron tanult.⁵ Wáári

¹ *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. Budapest. Szege. I—III. (I: 1965, II: 1966, III: 1971) — Herepei János cikkei —.

² A kódex: *Matricula studiosorum*. (1610—1773. közti adatokat tartalmaz. (Vö. Bura László: *Szatmári diákok 1610—1852*. 1: 41. (Kézirat. Kiadás alatt.)

³ Porcsalmi maga jegyezte fel az adatot a kolozsvári református kollégium nagykönyvtárában található kéziratos kötetbe. Vö. *Adattár*, II. 297.

⁴ Esetleg kintlakó lett, s az ő nevüket nem jegyezték fel, esetleg azért nem, mert előzően aláírta a jegyzőkönyvet.

⁵ *Adattár*, II. 64. Származási neve után feltételezi, hogy a máramarosi Técső helységéből ered, valószínűleg 1619—1620-ban született.

Miklós (Nicolaus M. Wáári) tanítványaként írta alá a kollégium aláírási jegyzőkönyvét (Stephanus Teczöi néven) 1635. szeptember 18-án.

3. Körmendi Péter — Herepei adatai szerint — 1658. június 22-én a sárospataki kollégium szeniora, 1660. július 25-én pedig külföldre indul, Franekera akadémiáján teológiát tanul.⁶ Herepei tud arról, hogy hazatérte után Szatmáron kollégiumi tanár, adatai azonban pontosításra szorulnak.

Körmendi Péter ugyanis külföldi tanulmányútja előtt már Szatmáron tanított, mégpedig nem is sokkal a sárospataki szeniorság után. A kollégium anyakönyvében 1658. július 7-i keltezéssel a következő bejegyzés olvasható: „Humanissimus nec non doctissimus magnoque pietatis fulgere candidatus vir dominu Petrus Körmendi consitutus scholae Szatthmarinae moderator. Anno 1658 die 7. Julli.“

A „moderator“ valószínűleg az iskola rektora, vezetője jelenésű, ugyanis az aláíró 63 diák között szerepel a testvére, Körmendi Balázs is, akiről feljegyezték, hogy az iskola szeniora és „collaborator, azaz segéd-tanító, osztálytanító.

Körmendi Péter tanítványai közé tartozott Eszéki István és Szathmári András is.

Második alkalommal 1664-ben szerepel az iskola tanáraként: „Wernerabili virtute insignitus, reverendissimus ac clarissimus vir dominus Petrus Körmendi ex academiis lacte ac pie reversus, iterum est introductus ad regendam hanc scholam celeberriam civitatis famosque memoriae Szatthmari, anno 1664 quinto Idus Februarri.“

Nem állapítható meg, hogy meddig tanított, mindenesetre az 1665. évi aláírási jegyzőkönyvében már Szécsi István tanár neve szerepel.

4. Vásárhelyi István angliai egyetemen tanult. Hazatérésének időpontját 1637. elejére valószínűsíti, ugyanis (a Leydából 1635. nyarán hazatért) Haller Gábor naplójában azt írja, hogy belgiumi adósságát Medgyesen adta meg neki 1637. március 5-én vagy 6-án.⁷ Herepei forrásai szerint Vásárhelyi március 9-én indult el Kolozsvárról Sárospatakra, hogy elfoglalja az ottani kollégium egyik megüresedett tanári állását. Megemlíti azonban azt is, hogy nevét hiába keressük az ottani tanároknak Szombathi János által összeállított névsorában.

Herepei lehetségesnek tartja, hogy a fentebbi Vásárhelyi István esetleg azonos az 1630-as évek végén Szatmáron működő iskolarek-torral.

Nos, a szatmári iskolában 1636. december 4-én jegyezték fel Wá-sárhelyi István tanárságát: „Reuerendus ac clarissimus nec non summa pietate uita irreprehensibili doctissimus wir dominus Stephanus Wasarhelyi conductus ad regimen scholasticum Szatthmarinae, anno domini 1636 die 4 Decembris.“

Herepei János — Bod Péter Magyar Athenas című munkájára hi-vatkozva — állítja, hogy ezidőtájt Szatmáron tanult Kézdi-Vásárhelyi Péter, Barcsai fejedelem udvari papja, az enyedi kollégium későbbi első professzora, aki feltehetően Vásárhelyi István rokona volt. Neve nem sze-

⁶ Vö. Adattár, III. 406—7.

⁷ Vö. Adattár, III. 421.

reper az aláírási jegyzőkönyvben, 1637—1641 között pedig nincs anyakönyvi bejegyzés. Nagyon valószínű azonban az, hogy Kézdi-Vásárhelyi Péter éppen a rokonánál lakott, s így nem is kellett aláírnia a kollégium bentlakóinak jegyzőkönyvét.

5. **Szathmári András** nem volt jelentős egyéniség, peregrinációs albuma,⁸ emlékkönyvecskéje azonban érdekes kortörténeti dokumentum, hisz a külföldi akadémiákat látogató díjakjaink szokásairól tudósít.

Herepei János Adattára szerint⁹ Szathmári András valószínű, hogy Szatmáron született és ott is járt iskolába. Azt is lehetségesnek tartja, hogy az 1660. év után utolsó évére még átment a nagybányai ev. ref. gimnáziumba, ahol egy vele azonos nevű tanuló írta alá az iskola törvényeit. 1664. májusában viszont a franekerai egyetem teológiai és filozófiai karára iratkozik be Veszprémi Istvánnal és még három társával.

Mit tanúsítanak a szatmári református kollégium aláírási jegyzőkönyvei?

1662. február 4-én tógás diák írta a Veszprémi István által vezetett iskola jegyzőkönyvét. Sorrendben a 19. Andreas Szathmári, akinek neve mellett még ez olvasható: senior, doctus piusque, satis fecit.

Az 1664. február idusán készült jegyzőkönyvben (a tanár Körmendi István) az ötödik aláíró: Andreas Szathmári, (satis fecit.)

1665. február 20-án Szécsi István tanár tanítványaként írja alá a jegyzőkönyvet. Az első aláíró a senior, a második pedig Andreas Szathmári, contrascriba. Tehát ő lett a diákok közösségének a jegyzője, a kollégiumi diákság egyik vezetője.

Ezek az adatok, úgy érzem, ellentmondanak az Adattárban közölteknek. Valószínűtlennek tűnik az, hogy a szatmári kollégium diákja 1664. februárjában még a kollégiumban legyen, májusban már Franekera akadémikusa, 1665-ben (esetleg 1664-ben?) részt vesz akadémikusok vitaközlésében, majd 1665. március 3-án Gröningában fordul meg.

Vizont 1665. február 20-án Szatmáron aláírja (még hozzá a diákság egyik vezetőjeként) a jegyzőkönyvet.

Az egyik lehetőség az, hogy a külföldi tartózkodással kapcsolatos adatok nem pontosak, a másik lehetőség, hogy Szathmári András itthonról írta a vitaközlést üdvözlő verset (ez nem valószínű), s végül az is előfordulhat, hogy nem ugyanazon személyről van szó, a névazonosság valahol összezavarja az adatokat.

Herepei közlése szerint a Hollandiából hazatérő Szathmárit a tiszántúli püspök iskolamesterül rendeli valamelyik iskolához, „mégpedig — ha nem csalódom — a szatmári főiskolához.” Nos, az anyakönyvekben nem szerepel a neve. 1666-ban Veszprémi István a tanár, 1669-ben Veszprémi mellett Otrokócsi Fóris Ferenc. Legfeljebb az 1667-es évről lehetne szó — de ebből az évből nincs jegyzőkönyv —, ugyanis 1668-ban már Cégényben pap.¹⁰

⁸ Lásd: *Szathmári András és peregrinációs albuma*. In: Adattár, III, 390—393.

⁹ Vö. Adattár, III, 390.

¹⁰ Herepei János forrásai: Szabó Károly: *Régi Magyar Könyvtár*, 1—3. Budapest, 1879—1898. (Veszprémi István és Szathmári András személyéről: III, 2279.) és Borovszky Samu: *Tiszán túli ev. ref. papok*. Budapest, 1898. (Szathmáriról: 36. l.).

6. **Veszprémi István**, erdélyi református püspökről Bod Péter nyomán közli, hogy „volt Ifjúságának idején A'Szathmári Oskolában... vitselt Professzorságot.“ Nem tudja azonban, hogy külföldi útja előtt, avagy azután töltötte be ezt az állását, ámde bizonyos — mondja —, hogy professzor még nem lehetett, hanem csak iskolamester, illetőleg rektor.

A kollégium anyakönyve Veszprémi szatmári működéséről a következőképp tanúskodik:

1662: „Humanissimus ac doctissimus generosoque virtutis stemmate condecoratus vir dominus Stephanus Wespsemi, conductus ad regimen scholae celeberrimae Szatthmarinae, anno domini 1662 die 4 Februarri.“

Tehát először az 1664. májusában kezdődött külföldi útja előtt tanított a szatmári kollégiumban, 41 tógás diák írta alá az aláírási jegyzőkönyvét.

Hollandiából hazatérve 1666. októberében iktatják be útolag az iskola vezetőjének: „Clarissimus nec non ingenii dextentitate multas excellentissimus Stephanus Veszpremi, post multas in academiis peregrinationes iterum patriae redditus, introductus est ad dirigendam scholam Szatthmarinan anno 1666, die 25 Octobris cuius disciplinae subscripserunt.“ Összesen 71 diák írta alá a jegyzőkönyvet.

1669. április 18-án, amikor Otrókócsi Főris Ferencet az iskola rektoraként beiktatják, a jegyzőkönyv közli, hogy az iskola első rektora Veszprémi István: „...rectore primario existente clarissimo domino Stephane Veszprimi“. Ekkor 69 tanuló írja alá a jegyzőkönyvet.

Távozásáról az 1671. július 9-i bejegyzés tudósít: „Reverendus ac clarissimus dominus Stephanus Wespsemi ductus ad officium pastorum in aulam memoriae dominae magnificae Kemenyianae. Senior venerabilis tractus Udvarhelyiensis postea episcopus Transylvaniae.“

Veszprémi István tehát kétszer is tanított a szatmári kollégiumban külföldi útja előtt is, utána is.

7. **Szathmár-Némethi Mihály** is a külföldön tanultak egyike. Róla Herepei azt írja, hogy esetleg azonos lehet a decemberi kollégiumban 1657. november 6-án aláírt Michael Némethi-vel.¹¹ A szatmári kollégium aláírási jegyzőkönyveiben 1652. július 16-án szerepel Michael Némethi (satis fecit) neve. A kollégium tanára ekkor Kaposi G. Pál. Egyéb adat híján nem is próbálkozhatunk meg a szóban forgó nevek azonosításával.

DATEN ZUR GESCHICHTE UNSERER BEWENUNGEN AUS DEN XVII-TEN JAHRHUNDERT

(Zusammenfassung)

Durch die ältesten Matrikelbücher des reformierten Gymnasiums und durch das Protokoll des Disziplinärrates ergänzt der Beitrag die Angaben von János Herepei. Er schreibt in seinem Werk „Angaben zur geistlichen Bewegungen des XVII. Jahrhunderts“: (II—III. Band) über mehrere hervorragende Persönlichkeiten aus Sathmar. Diese sind: András Porcsalmi, István Técsi Joó, Péter Körmendi, István Vásárhelyi, András Szathmári und István Vásárhelyi.

¹¹ Vö. Adattár, III. 411—3.